

İstanbul'un Kocamustafapaşa, Çarşamba ve Kabataş semtlerinde XVI ve XVII. yüzyıllarda yapılmış, fakat günümüze intikal etmemiş üç mescid, Hasköy'de Piri Çavuş mahallesinde bir sokak ve Kocamustafapaşa'da bir çıkmaz sokak bezirgân adını taşımaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 227, s. 182; BA, HH, nr. 91; BA, Ali Emîrî, II. Mahmud, nr. 9758; *Kânunnâme-i Sultânî ber-Müceb-i Örf-i Osmânî* (nşr. R. Anhegger — Halil İnalıcık), Ankara 1956, s. 8, 41-45, 57; Âlî, *Mevâidü'n-nefâis fî kavâidü'l-meâlîs*, İstanbul 1956, s. 100; Selânikî, *Târih*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2259, vr. 356*; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 301; Râşid, *Târih*, IV, 252; d'Ohsson, *Tableau général*, VII, 22, 318; Ayvansarâyî, *Mecmûa-i Tevârîh* (nşr. Fâhri Ç. Derin — Vâhid Çabuk), İstanbul 1985, s. 238, 270, 321, 376; Cevdet, *Târih*, III, 83-84; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 314, 382, 407-410, 495; a.m.f., *Saray Teşkilâtı*, s. 180; Barkan, *Kanunlar I*, s. 196, 225, 301, 371; H. Ongan, *Ankara'nın 1 Numaralı Şer'iyye Sicili*, Ankara 1958, s. 385; Hagop Barsoumian, "The Dual Role of The Armenian Amira Class Within the Ottoman Government and the Armenian Millet (1750-1850)", *Christians and Jews in the Ottoman Empire, The Functioning of a Plural Society* (nşr. B. Braude — B. Lewis), New York 1982, s. 175-176; Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, İstanbul 1986, s. 136, 265, 298, 300; TA, VI, 305-306; R. Ekrem Koçu, "Bezirgân", *İst.A*, V, 2729-2731; B. Lewis, "Bazirgân", *EI²* (İng.), I, 1157.

MEHMET İPŞİRLİ

BEZİRGÂNBAŞI CAMİİ

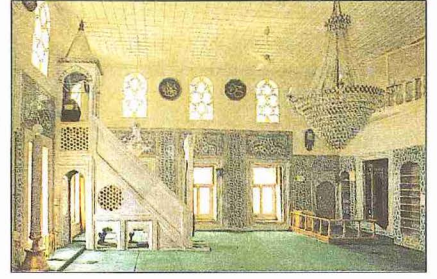
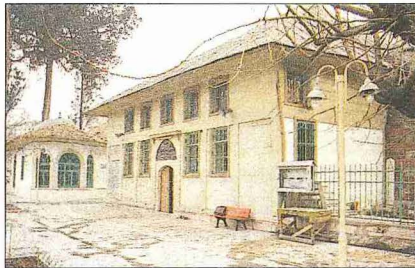
İstanbul Kocamustafapaşa'da
XVI. yüzyılda Mimar Sinan
tarafından yapılan cami.

Kocamustafapaşa semtinde Kuvây-ı Milliye caddesi üzerinde bulunmaktadır. Bezirgânbaşı Hâce Hüsrev Çelebi adında bir tüccar tarafından yaptırıldığından bu adla tanınmış, yanında kurulan tekkenin ilk şeyhi Mahfî Ramazan Efendi'den dolayı Ramazan Efendi Camii olarak da adlandırılmıştır. Ticaretle uğraşanlara verilen bir lakap olan "hâce" (خواجه) kelimesi halk arasında "hoca" ve "hacı" şeklinde de söylendiğinden caminin banisi Hüsrev Çelebi her üç şekilde de anılmıştır. Caminin kurucusu Hâce Hüsrev hakkında bilgi yoktur. Caminin inşası, hayatının son yıllarını yaşamakta olan Mimar Sinan'a sipariş edilmiş ve bir tekke ile birlikte yapılan caminin kitâbesi, XVI. yüzyılın tanınmış şairlerinden, aynı zamanda Mimar Sinan'ın da yakın dostu olan Sâî Mustafa Çelebi tarafından manzum olarak düzenlenmiştir. Hüseyin Ayvansarâ-

yî'nin *Hadîkatü'l-cevâmî*' ve *Mecmûa-i Tevârih* adlı eserlerinde metni yanlış olarak verilen bu altı beyitlik kitâbeden öğrenildiğine göre yapı Sultan III. Murad devrinde, Hâce Kemal adlı bir kişinin yetiştirmesi olan Hâce Hüsrev tarafından tekke ile birlikte 994 (1586) yılında yaptırılmıştır. Tekkenin ilk şeyhi olan Ramazan Efendi, Karahisarlı Şeyh Muhyiddin Efendi'nin müridlerinden olup 1025 (1616) yılında vefat ederek caminin yanındaki türbeye defnedilmiştir. Halvetî tarikatının Ramazâniyye kolunun kurucusudur. *Hadîkatü'l-cevâmî*'de, yazıldığı XVIII. yüzyılın sonlarındaki son şeyhi Abdülaziz Efendi'ye kadar şeyhlerinin adları ve her birinin ölüm tarihleri verilmiştir. Zâkir Şükrü Efendi'nin tekkelere dair eserinde ise daha sonraki şeyhlerin adları bildirilmektedir. Ramazan Efendi Tekkesi tekkelerin kapatılması tarihine kadar açık kalmıştır.

Mimar Sinan 1588'de öldüğüne göre bu eser onun olgunluk çağına ve vefatından iki üç yıl önce yapılmıştır. Sinan'ın eserlerinin adlarını bildiren tez-kirelerde Hâce Hüsrev Camii olarak kayıtlıdır. Caminin tarihçesi hakkında bilgi olmamakla beraber, 24 Temmuz 1782'de Haliç kıyısında Dibek mahallesinden çıkarak Marmara sahiline kadar uzanan büyük yangın âfetinin tam içinde kaldığına göre büyük ölçüde zarar görmüş olması muhtemeldir. Nitekim *Hadîkatü'l-cevâmî*'in bazı yazma nüshalarında rastlanan bir kenar notunda, Bezirgânbaşı Camii'nin harap bir halde olduğu sırada, Yenikapı Mevlevîhânesi'nde çile çıkarmakta olan ve daha sonra padişahın musâhibliğine yükselen, mütevellisi bestekâr Hammâmîzâde İsmâil Dede Efendi tarafından 1234 (1818-19) yılında tamir ve ihya ettirildiği bildirilmektedir.

Bezirgânbaşı Camii ile Şeyh Ramazan Efendi Türbesi'nin şadırvan avlusundan görünüşü - Kocamustafapaşa / İstanbul

Bezirgânbaşı Camii'nin içinden bir görünüş

Bezirgânbaşı Camii etrafı duvarla çevrili geniş bir avlunun içindedir. Bu duvara bitişik olarak Edirne kadılarının Çavuşzâde Ahmed Efendi'nin ruhu için 1106'da (1694-95) klasik üslûpta yaptırılmış küçük bir çeşme yer almaktadır. Avlunun iki tarafında hazîre bulunmaktadır. Buradaki mezarlar arasında, caminin kurucusu Hüsrev Çelebi'nin kabri olarak kabul edilen, mermerden tarihsiz ve isimsiz bir mezar da vardır. Caminin etrafındaki hazîrede ayrıca kubbeli dikdörtgen biçiminde bir türbede Şeyh Ramazan Efendi yatmaktadır. Aynı türbede altı sanduka daha vardır. Bu türbe mimari üslûbundan açıkça anlaşıldığına göre çok geç bir dönemde yapılmış veya eski temeller üzerine yeniden inşa edilmiştir.

Bezirgânbaşı Camii'nin, mütevazî mimarisine ters düşen, âdetâ Süleymaniye Camii'nin avlusunu süsleyen sahte şadırvanın daha basit ve daha iddiasız bir benzeri olan çok zarif bir şadırvanı vardır. Dikdörtgen biçiminde olan bu şadırvan mermer şebekelerle bezenmiş olup üç tarafındaki musluk aynaları Bursa kemeri biçiminde işlenerek aralarına selvi kabartmaları yapılmıştır. Haznenin üst kenarında da bir dizi tomurcuk kuşak halinde dolanır. Caminin sağ tarafına bitişik olan kesme taş minaresi Sinan'ın üslûbuna uygun biçimde uzun ve gösterişlidir. Kürsü kısmı caminin duvarları gibi bir sıra kesme taş üç sıra tuğla şeritler halinde örülmüş, gövdede ise pahların aralarına ince dikey çubuklar işlenmiştir. Bu çubuklar altta birer çiçek kabartması ile birleşirler. Mukarnaslı çıkmalar üstündeki şerefenin iki ayrı motife göre şebeke halinde işlenmiş klasik üslûpta korkulukları vardır.

Cami dikdörtgen bir plana sahip olup giriş kısmında geç bir devirde yapıldığı anlaşılan ve esas binanın mimari karak-

terine uymayan kısmen ahşap kapalı bir son cemaat yeri vardır. Esas caminin duvarları, aralarda üçer sıra tuğla hatırlar olan tek sıra kesme taş tekniğinde inşa edilmiştir. Çift renkli taşlardan yapılmış yay kemerli cümle kapısının üstünde kitâbe yer alır. Duvarlarda iki sıra halinde pencereler açılmıştır. Caminin çini süslemesinin zenginliği göz önüne alınırsa üst sıra pencerelerde evvelce renkli camlı müzeyyen pencerelerin bulunduğu ihtimal verilebilir. Bu güzel eser bir yangından veya bir zelzeleden büyük ölçüde zarar görmüş ve bu arada müzeyyen pencerelerini de kaybetmiş olmalıdır. Aynı husus örtü sistemi için de söylenebilir. Caminin evvelce kubbeli olduğunu belli edecek bir iz yoktur. Ayrıca yapıldığı devirde, esnaftan olan bir hayır sahibinin kubbeli bir cami yaptırmasına da pek ihtimal verilemez. Herhalde ilk yapıldığında da şimdi olduğu gibi ahşap bir çatı ile örtülü olmalıydı. Ancak az sonraki bir tarihte yapılan Takkeci İbrahim Ağa Camii gibi, burada da çatı içinde ve yalnız içeriden görülen ahşap bir kubbe bulunduğu düşünülebilir. Bu ahşap kubbenin de zengin nakışlar ile bezenmiş olması gerekirdi. Pencereler gibi bu ahşap tavan ve kubbe de kaybolmuş, yerine sadece bir göbek motifinin süslediği düz ve iddiasız bir tavan yapılmıştır. Mermerden olan minber de bu caminin en azından bir yangın felâketi geçirdiğini belli etmektedir. Bu minberin yakın tarihlere kadar üst kısmı ahşap iken son yıllarda mermer olarak tamamlanmıştır. Mermer mihrap da sade, zarif ve iddiasızdır.

Bu küçük caminin mimarisinin gösterişsizliğine karşı, içinin XVI. yüzyıl İznik çinçiliğinin en parlak devrinde yapılmış çinilerle kaplanmış olduğu görülmektedir. Duvarların iç yüzleri, ikinci sıra pencereleri alt kenarları hizasına kadar tamamen çinilerle kaplanmıştır. Alt sıra

pencerelerin alınlıkları da yine çini panolar ile bezenmiştir. Bu hârikulâde güzelliğindeki çini kaplamanın yakın tarihlerde yer yer merhametsizce tahribe uğradığı dikkati çektiği gibi zaman içinde bu çinilerde acemice yapılmış tamirler ve yamalar da farkedilmektedir. Bezirgânbaşı Camii'nin içine bir bahar havasının tazelik ve renkliliğini veren bu çinilerde, Türk çini sanatının belli başlı motiflerinin XVI. yüzyılın üstün tekniğiyle yerleştirildiği görülür. Nar çiçekleri, şakayıklar, lâleler, karanfiller, çin bulutları, yapraklar, rûmî ve hatâî kıvrımları bu çinileri doldurmaktadır. Böylece küçük ibadet mekânı, bu çinilerin zengin motifleri, göz alıcı renkleri ve parlak sırları ile canlı, ışıltılı bir görünüm kazanmıştır.

Bezirgânbaşı Camii, Mimar Sinan'ın tasarladığı ve herhalde gerçekleştirdiği ilk süslemesiyle ne yazık ki günümüze kadar gelememiştir. Fakat kaldığı kadar ile tezyinatı, bu küçük ve mütevazı caminin mimarisinin bütün sadeliğine karşı ne kadar zengin bir süsleme ile bezendiğini belli eder. Cümle kapısının üst sövesinde görülen kalem işi nakış kalıntıları da evvelce burada varlığı anlaşılan başka tekniklerdeki süslemelerin son izleridir. Bugün daha çok Ramazan Efendi Camii olarak tanınan Bezirgânbaşı Hâce Hüseyin Camii, Mimar Sinan'ın hayatının son yıllarında ortaya koyduğu bir eser olarak önemli olduktan başka Osmanlı devri Türk sanatının genellikle üstünde durulmayan küçük eserlerinin değerli bir örneği olarak da sanat tarihinde yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâî, *Tezkiretül-ı Ebniye*, s. 28, 76, nr. 16; a.mlf., *Tezkiretül-bünyân*, s. 34; Ayvansarayî, *Hadikatu'l-cevâmi'*, I, 66-67; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Tayşi), s. 63-64; Halil Ethem [Eldem], *Camilerimiz*, İstanbul 1933, s. 77-78; K. Otto-Dorn, *Türkische Keramik*, Ankara 1947, s. 118; a.mlf., "Ornamentale Osmanischer Wandmalerei", *KOR*, I (1950), s. 53; Koşyalı, *Mimar Koca Sinan'ın Eserleri*, s. 198-200; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1962, I, 116; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 281; Zeki Sönmez, *Mimar Sinan ile İlgili Tarihi Yazmalar-Belgeler*, İstanbul 1988, s. 30, nr. 15, s. 66, nr. 16, s. 85, nr. 98; Semavi Eyice, "İstanbul'da Bazı Cami ve Mescid Minareleri", *TM*, X (1953), s. 250; a.mlf., "İstanbul Minareleri I", *Türk Sanat Tarihi Araştırmaları ve İncelemeleri*, I, İstanbul 1963, s. 59, rs. 71; a.mlf., "Mimar Sinan'ın İhmal Edilmiş Bir Eseri: Ramazan Efendi (Hacı Hüseyin) Camii", *Kültür ve Sanat Dergisi*, I/2, Ankara 1989, s. 12-18; Muzaffer Batur, "İstanbul Camilerinde Çini Tezyinat; 4-Ramazan Efendi Camii", *Arcitekt*, XXVI/293, İstanbul 1958, s. 176-180.

Bezirgânbaşı Camii harimindeki çini alınlıklardan biri

BEZİSTAN

(bk. BEDESTEN).

BEZLÜ'l-MECHÜD

(بدل المجهود)

Halil Ahmed es-Sehârenfûrî
(ö. 1346/1927-28)

tarafından Ebû Dâvûd'un
es-Sünen adlı eserine yazılan şerh
(bk. es-SÜNEN).

BEZM-i CEM

(بزم جم)

Divan edebiyatında kullanılan
bir remiz.

Farsça bezm (meclis, eğlence) ve Cem kelimelerinden yapılmış bir tamlama olup "Cem meclisi" anlamına gelir. Cem kelimesinin taşıdığı mâna dolayısıyla "hükümdar meclisi, sultan meclisi" anlamını da içine alır.

Cem veya Cemşid, İran'da hüküm süren Pişdâdiyan sülâlesinin dördüncü ve en büyük hükümdarıdır. Asıl adı olan Cem'e "ışık" anlamına gelen şîd kelimesi sonradan ilâve edilmiştir. Cem İran mitolojisine göre 700 yahut 1000 yıl yaşamıştır. İnsanlara faydalı olan birçok sanatı bulmuş, Nevruz'un yıl başı ve bayram olarak kabul edilmesini sağlamış ve şarabın icadı da ona mal edilmiştir. Bunun için adı zevk ve eğlence sembolü olarak efsaneleşmiş, "iktidar ve ululuk" anlamında da kullanılarak bu özellikleriyle edebî bir remiz ve mazmun olmuştur.

Klasik Fars ve Türk edebiyatlarına göre ilk defa içki meclisi kurarak "bezm-i icat eden Cem olduğu için bezm ona izâfe edilmiş ve "bezm-i Cem" tamlaması bu şekilde ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu olarak her türlü içki meclisine "bezm-i Cem" veya kısaca "bezm" denilmiş ve bu terim klasik edebiyat konuları arasında önemli bir yer tutmuştur. Bezm-i Cem'e âyin-i Cem, bezm-i nûşânûş, bezm-i cihân, bezm-i has, bezm-i mahabbet, bezm-i safâ, bezm-i vuslat, bezm-i mey, bezm-i işret, meclis-i Cem gibi adlar da verilmiştir.

Sâkinâme türündeki eserlerde bezm-den çeşitli yönleriyle bahsedilir. Bezm-i Cem'in en önemli kişileri âşık, sâkî ve mutrip olmakla beraber bazan yâran, âğyâr ve pîr-i mугan da bunlara dahil

SEMAVİ EYİCE